

ПАНЧЕНКО

Петро Пантелеймонович,
д-р іст. наук, проф., академік
Міжнародної Слов'янської Академії
наук, віце-президент Української
академії історичних наук, академік
Академії наук вищої школи України,
заслужений діяч науки і техніки
України
(м. Київ)

ІСТОРІЯ: ФОРМИ, МЕТОДИ, ІСТОРИЗМ

Розглядаються питання теоретичної значущості історії як науки в контексті властивих їй механізмів реальнодіяства і філософського осмислення її ролі в суспільно-державних перетоках та процесах.

Рассматриваются вопросы теоретической значимости истории как науки в контексте присущих ей механизмов реальнодействия и философского осмысления ее роли в общественно-государственных процессах.

The questions of theoretical meaningfulness of history as sciences are examined in the context of inherent by it mechanisms of real actions and philosophical comprehension of its role in publicly-state processes.

Історія як наука є способом інтелектуального продукування (виробництва) і матеріалізації нагромаджених і нагромаджуваних певного напрямку знань. Вони хронологічно синтезують у собі розмаїті періоди від давнини до нинішнього дня. В тому проявляється характер пізнань пройденого, пережитого народом, суспільством, державою, наслідки змін перетоків як продукту творення. Відповідно видозмінюються форми, методи знання, що постійно змінюючись, збагачуються, вдосконалюються, надаючи нових якостей трансформаціям, відповідно до часового поступу і змін в змісті історії, історичних уявах. Класики марксистської теорії стверджували, що історія є єдина наука ними знана.

В баченнях, уявностях абстракції здійснюються конкретності не лише статичності про час і простір подій, дійства, а й реальності змін, що відбуваються, збагачуючи сам рівень історичних пізнань. Вони ж дієво

здійснюють вплив на механізм розширення уяваностей про історичні перетоки, історичний простір, історичне дійство. Історія не тільки уяваність і знання, а й метод, механізм руху, розширення пізнання його горизонтів, наповнення змісту історичного простору, обсягів знання та глибин його соціальної спонуки. Історію творять люди, в тому суть її осмислення, свідоморуху, збагненності масової і індивідуальної діяльності та історичного і звичаєвого поступу. Повторень пройденого, пережитого в абсолютності історії не буває, хоча якісь частковості здатні певною мірою частковторинитись. Сила уроків історії полягає саме в їх певній второваності і повторності в чому й полягає їх особливість поцінованостей, стосовностей.

Цінність минулого, його значимість достойності полягає в філософському осмисленні, вченості, історизмі. Історизм історії «просинається», відтворюється частками в сьогоденному бутті і майбутньому. Історія тільки в минулому не залишається, вона живе, діє, а значить здійснює поступ, в чому віддзеркалюється, проявляється її діалектизм історизму, історичної пам'яті, дійства та дієвості.

Відображається історія і проходить в бутті народу в таких форматностях як легенди, оповіді, перекази, епоси, віддзеркалюється в дійстві людей, їхній поведінці, самоорганізації творчості, знаряддях та методах організації праці. Віддзеркалюються її особливості також в історичних нарисах, повістях, романах як книжкових формах, розмаїтих форматах радіопередач, в кіно, п'єсах на сценах театрів як пошириностей творчості на ниві культури. Віддзеркалюється історія і в історико-нормативних, правових актах, спогадних аналізах особистостей, відображаючи спосіб і нормотворчості життя, його досконалості, горизонти світобачень людей, їх розумотворення, бойові походи і навички дійства предків. Тому послуговуються і археологічні пошуки, даючи уяву не лише про спосіб життя предків, а й рівень їхньої досконалості зайнятого щабля у світовій цивілізації.

Особливість історії, історичного досвіду і історизму також у тому, що не маючи повторів навіть достойних на повтореність певного минулого полягає у

його використанні, застосуванні відповідно нових умов. Дані речі безумовно є інтегральними, інтелектуальним збагаченням невідчужуваної діяльності суспільства і в якісно нових історичних обставинних умовах, чому логічно, поступально, з усією енергією неминуче має підпорядковуватися життєдіяльність державних інституцій всіх без винятку ранговостей. Існує праведний історичний афоризм: влада удостоєна свого статусу до тих терпимих пір народом, до яких на те вона здатна виявляти сумлінність працювати в його інтересах по задоволенню потреб саме народу, але ніяк не власних. Чого в історії 18-річної останнього часу історичної пам'яті, як про це мовиться в рекламних матеріалах Арсенія Яценюка, присвячених виборам президента України не здійснюється належно з бажаною віддачею. Іншого роду паліативи історії, як праця в інтересах народу не слугує історичному покликанню доленості, вагомому поступу.

Не випадковим є таке поняття в історії: яке дерево такі його й плоди. Доповнимо – настільки багатою, багатоплинною є історія народу, такими спектрами віддзеркалюється і поняття історизму, вівтаря якісного нового піднесення. Зрештою ніяк не може підмінюватися правда самою тривіальною примітивною неправдою. Адже ці поняття різних полюсів, гальмівно – егоцентричності. Життя і життєвість дужості повнопоступу історії домінує прогресом нової повноти піднесеності, прирощення крилатості домінуючого явища історії, її виміру в морі цнот пережитого, пройденого, збагаченого в нових якостях пізнання ще не пізнаного, чи не до кінця визначеного, реально уявленого. Реальна правдивість неодмінно подолає неправдивість. В тому й проявляє себе могуття сили історії, збагачений позитивами поступу майбуття, тому й належить прийдешність оцінок у контексті історизму.

Новопоцінованість новаторських історичних знань в такій же мірі є закономірним явищем як і нова музика на слова нового вірша. Але є й таке історичне явище, коли слова будуються на фольклорній основі, фольклорній базі як і музика, від чого твір не стає менш привабливим, захоплюючим в своїй

виконавській піднесеності. Теж саме можна сказати і про науку, і предмет історії та їх історикобаченості, в контексті історизматичних особливостей.

Історизм у кінцевому рахунку є повнота інтеграції всіх форм методів що є властивими історії як наукового знання у філософському аспекті. Філософська інтерпретація тут є справою не лише потрібною, а й вельми необхідною.

Вона – спонукає осмислення елементів самих відзнак, слідів історії в чому тамуються сліди історичного дійства великих соціальних мас. Так в епоху тоталітарних піднесень сотні і сотні виробничих колективів промислових підприємств, машинотракторних станцій, колективних господарств, науково-виробничих об'єднань, формувань були удостоєні високих урядових відзнак, зокрема орденів, державних премій тощо. Дане явище мало досить широкомасштабний характер, звеніло в орденах, інших відзнаках досить гучною, природною славою, що лоскотало соціально-історичну явність реальності. В часових аналах, просторовості з історичної пам'яті ці події випали, хоча такі обставини суперечать природі самої історії. Між тим чинник історогубності є реально наявним, що не може бути властивим пам'яті історикобутності, історикоявності.

Історія окрім того є досить зваблива сутність людського буття, вона охоплює не лише життєдіяльність людини, а й всі сукупні стосовно неї інтелектуально-продуктивні чинники. Праця людини є тим продуктивнішою, чим більше вона використовує виробничих долучень: комп'ютери, обчислювальники, логарифмічні пристосування, прикладно-технічні сприяючі механізми. Зрештою, і предметом історичних інтересів наукових осмислень можуть бути різні напрямки науки, техніки, металургії, механіки, математики, біології, хімії, виробничо-аграрних відносин тощо. Горизонти історії, історичної творчості людини є настільки просторовими, настільки широкомасштабними є дійство, людське мислення, практична творчість. Чим більше і ширше людина виявляє причетність до справи творення, тим більш вагомий її внесок у масштаби історичної творчості. Такою є історична істина, суть правди історії. Адже Україна, її історія є спадкоємницею Київської Русі,

загальноєвропейської історії. Справедливо мовиться, що історія – справжній заповіт предків нащадкам.

Стосовно форм популяризації та поширення історичних знань, то серед них можна назвати такі : підготовка наукових узагальнень – кандидатських та докторських дисертацій, рефератів, архівно-документальні тематичні огляди, історичні романи, оповідання, нариси, замальвки; публікаційна діяльність – розмаїття книг, брошур, есе, статті і нариси, репліки в газетах, передачі на радіо, телебаченні, читання лекцій, проведення бесід, наукових конференцій, круглих столів, диспутів, полеміки, тематичного порядку акцій-зборів, мітингів, спеціальних вечорів, тематичних художніх виступів фахівців з питань історії, духовності, культури.

До числа методів правомірно віднести: організаторську практику порад-консультацій, настановна сфера, спонука до вдосконалюючої діяльності та збагачення пізнавально-пошукової ниви, розвиток механізму ініціювання новаторства, використання нових підходів в практиці оволодіння історичними знаннями в контексті постійного збагачення і розширення їх змісту. Вдосконалення і розширення консультаційної сфери, організаційного начала, творчих підходів у сфері нагромаджуючої системи діяльності.

З розбудовою нового демократичного суспільства в Україні зростає актуальність осмислення її минулого, того важкого й неоднозначного шляху, який пройшла вона протягом своєї історії. Важливою частиною цього шляху є скажімо Друга світова війна, її складова Велика Вітчизняна, як один із найскладніших, найтрагічніших і водночас найгероїчніших періодів історії України.

Ця війна стала виявом масштабного, ратного й трудового подвигу українського народу, велич волелюбного духу якого була незрівнянно високою. Однак, сама ж історія війни на догоду тодішньому політичному та воєнному керівництву не раз переписувалася, при цьому нерідко спрощено, тривіально викладався хід бойових дій, а істина щодо причин невдач, людських

втратах в роки війни замовчувалася. А тому й не дивно, що ми й досі не все знаємо про цю страхітливую війну, яка забрала життя десятків мільйонів людей, скалічила й знедолила два покоління, загальмувала соціальний поступ людства. Здавалося, цілого покоління не вистачить, щоб залікувати ті страшні рани війни.

Війна двічі пройшла своїм смертоносним оралом багатостраждальною землею України, не поминувши жодного міста чи села, жодної родини. У вир кривавого протистояння були втягнуті усі верстви населення, усі політичні сили, господарський та інтелектуальний потенціал народу, для якого боротьба за виживання набула трагізму гамлетівського «бути чи не бути».

Обставини склалися так, що Україна стала головним театром збройного протистояння в Європі. Від одного року у східних областях республіки до чотирьох – на західноукраїнських землях панував нацистський «новий порядок» з усіма страхітливими його атрибутами: масовими депортаціями та спланованим винищенням населення, нещадним пограбуванням природних і культурних багатств України тощо. Історія не знала такого масового варварства і жорстокості, які творили на нашій землі фашистські окупанти.

Нацистський «новий порядок», спрямований на масове знищення населення істотно підірвав генофонд України. Внесок України у Перемогу ліг на плечі народу тягарем неймовірно важких випробувань, яких він зазнав безпосередньо на фронтах війни і цивільного населення – близько 9 мільйонів наших земляків полягли в боях, померли від ран або пропали безвісти.. Воєнні дії під час Другої світової в Україні точилися 40 місяців – з 22 червня 1941 р. до кінця жовтня 1944 р. Кожен другий, хто лишився живим став на все життя інвалідом. А скільки наших співвітчизників загинуло в боях на боці інших держав? Й досі у всій повноті встановити не вдалося.

Пам'ять про всіх загиблих у тому жахливому апокаліпсисі вічно житиме в серцях українського народу, всього людства. Про їхні подвиги маємо знати і ми і майбутні покоління. Адже, для всіх них війна стала найтяжчим

випробуванням, яке вони витримали тією чи іншою мірою перед тим, як піти у Вічність. Війна для них справді була визвольною, Вітчизняною, оскільки всі вони захищали свою Батьківщину, свою долю від агресора, який жадібно зазіхав на саме існування українського народу.

Душевне горе, гіркота втрат близьких та рідних стали сумними реаліями життя. Того життя, яке було на межі голоду, страшних хвороб тощо. Війна, окупація нагадували про себе звідусіль. Велике зубожіння – скрута і злидні посіли у кожній оселі, в суспільстві в цілому.

Виснажені фізично та морально люди попри все жили і працювали. Що ж було стимулом для них? Мабуть, не одне бажання вижити. У ті дні, коли Червона Армія місто за містом, село за селом визволяла від окупантів українську землю, народ жив мрією про швидке закінчення війни, близьку зустріч із батьками та братами, що боронили її на фронтах. Люди терпіли, бо знали, що тим, хто в окопах, значно важче.

Надія, мабуть, була не останнім чинником того великого довготерпіння нашого величного народу. Сподівання на краще, віра в близьку Перемогу дозволили не лише вижити, вистояти, здолати злидні воєнної пори, але й творити, закладати підвалини нового, мирного життя.

Однак, лише тільки віра не могла врятувати, якби держава не підтримала людей у тій важкій ситуації. Але ентузіазм, наснага не можуть бути вічними. Якби не та, хоч і вкрай обмежена, підтримка, яка надавалася з боку держави, громадськості різним верствам населення, ще невідомо, як склалася б доля багатьох громадян. В умовах війни, на наш погляд, мобілізація, екстраординарні заходи в економіці, сувора дисципліна, надзвичайний стан, введений у всіх галузях та сферах життя, дозволили сконцентрувати зусилля усього суспільства на досягнення головної мети – жити, діяти, творити. Дуже сумнівно, щоб за інших умов, без вживання таких заходів вдалося б вистояти та перемогти у страшній війні.

Звичайно, ні в якому разі не можна не помічати або ігнорувати всі викривлення, збочення, навіть злісні заходи, якими було досягнуто тієї мети.

Але зважаючи навіть і на це, історичний досвід тих років є наочним свідченням того, що не розбрат, а згуртованість, не розпорошення, а концентрація зусиль держави та суспільства здатні допомогти вижити народу навіть у екстремальних обставинах. Не відкидати як непотрібне або несучасне, а брати до уваги історичний досвід, надбання минулих років - це шлях до встановлення істини, яка, думається, може стати у пригоді нашим сучасникам.

Друга світова війна була однією з найдраматичніших і найвизначальніших подій в історії людства. Саме тому вже 65 років до неї прикута пильна увага кількох поколінь дослідників. 65 років – багато це чи мало і що змінилось за цей час? Мабуть чи не кожен бодай хоч раз задавався цим питанням. Але якби там не було, а нам нинішньому поколінню, треба – жити, творити, діяти. Жити задля майбутнього покоління – наших дітей, онуків, хоч би для того, щоб передати їм пам'ять про наших батьків, дідів, які захищали нашу землю. А заради цього треба жити, і ми неодмінно будемо жити, бо ми народ, буттям якого є його величність – вічність творення.

Список використаної літератури

1. *Литвин В.* Історія України : підручник / В. Литвин. – 2-ге вид., доопр. та доп. – К. Наук. думка, 2008. – 815 с.
2. *Рубльов С.* Новітня історія України (1939–2003) : навч. посіб. / С. Рубльов. – 2-ге вид., доопр. – К. : Дієз-продукт, 2003. – 192 с.
3. *Турченко Ф. Г.* Новітня історія України (1939–2001) / Ф. Г. Турченко, П. П. Панченко, С. М. Тимченко. – 2-ге вид., випр. та доп., рек. МОН України. – К. : Генеза, 2006. – 384 с.
4. *Давлетов А. Р.* Всемирная история. Новейший период. 1939-конец 90-х годов / А. Р. Давлетов, В. Г. Космина, В. Н. Мороко. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 464 с.
5. Історія України : навч. посіб. / Р. Д. Лях, В. І. Ізюмов, Ю. М. Красноносів та ін. – Донецьк, 1998. – 396 с.
6. *Панченко П. П.* Україна в полум'ї війни 1941–1945 / П. П. Панченко (авт., голова редкол.). – К. : Україна, 2005. – 560 с.
7. *Панченко П. П.* Погляд крізь віки / П. П. Панченко (авт., голова редкол.). – К. : Сузір'я, 2009. – 136 с.
8. *Ігнатенко М. М.* Село на нашій Україні : новітні політичні стереотипи і соціально-економічні детермінанти змін. 1991–2008 рр. / М. М. Ігнатенко ; Кримський гуманітар. ун-т. – Ялта, 2008. – 644 с.

9. *Юрчишин В. В.* Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох / В. В. Юрчишин. – К. : Наук. думка, 2009. – 367 с.

10. *Біленко В.* Непомічений ювілей / В. Біленко // Сільські вісті. – 2009. – 10 листоп.